

Pokol Béla

Gondolatok az alkotmánybírósági döntések elvi alapjaihoz

Az 1990-től induló magyar alkotmánybíráskodás az elmúlt több mint húsz év során egy sor hasznos érvet és döntési szempontot is kidolgozott, de olyan döntési formulákat is kialakított, melyek túllépnek az alkotmányos felhatalmazásán, és ha lett volna egy öt ellenőrző, felettes szerv, akkor ezeket minden valószínűség szerint alkotmányellenesnek minősítette volna. Ezek a döntési formulák a kritikák ellenére azóta is uralják a későbbi alkotmánybírósági többség döntéseit, sőt az idő egyfajta „patinával” bevonva ezeket, még inkább elvonta e formulákat a tudatos újragondolás elől. Csak a legfontosabbakat tekintve napjainkban a hazai alkotmánybíráskodás következő hátrányos jellemzői és döntési alapjai származnak ezekből.

1) Az egyik legfontosabb döntési jellemző e testület döntési praxisából az alkotmányi szöveg iránti nagyfokú közömbösség. Míg az írott jog hivatalos szövegekben lefektetésének véglegessé válása (kb. az 1500-as évek vége) óta az európai jogi kultúrában a jogászok gondolkodásának középpontjává vált a jogi szövegek tisztelete, a magyar alkotmánybíráskodásban ez az etalon csak mint a túlzó 'textualizmus' kap minősítést. Nos, a textualizmus a jogelméleti gondolkodásban azt a tényleg túlzó szöveghez tapadást jelenti, amely a teljes jogi értelmet mindig csak a szövegből akarja kihámozni, és minden szövegen túli normatív támpontot (dogmatikai szempontot, jogelvek behatását a konkrét jogi norma értelmére stb.) elutasít. Ám ha egy jogi szövegnek nyilvánvaló értelme van, akkor ezt nem lehet más normatív támpontok bevonásával félretolni, mert az a jogszabály megsértését jelenti, és az ehhez ragaszkodás nem „textualizmus”. A hazai alkotmánybíráskodásban azonban ezzel a beállítódással az írott alkotmány nyilvánvaló értelméhez tapadást és az erre buzdító kritikát mint „eltorzult” szövegpozitivizmust utasították el. Ez pedig azt a feladatot, melynek ellátására létrehozták az alkotmánybíráskodást - védeni a társadalom széles konszenzusát élvező alkotmányt a partikulárisabb és rövidtávon változó törvényhozási többséggel szemben – félretolta a szemszögből, és néha az alkotmány veszélyeztetőivé inkább maguk az alkotmánybírák váltak.

2) Egy másik átfogó problémát az alkotmánybírósági döntési gyakorlatában az a társadalomkép jelentette, mely különösen az első években jellemezte az alkotmánybírói többség hangadóit, és a hátrahagyott döntési formuláikat máig hatóan ez határozza meg. Ez pedig az ultraindividualizmus, mely az egyes egyének pusztán önkéntes társulásainak tekinti a széles társadalmat, illetve ezek közösségeit, és az egyes egyének felett ezeknek csak a legkorlátozottabban ismeri el önálló létét, illetve a közösségek fennmaradásához szükséges tevékenységek fontosságát. Ez nyilvánvalóan adódott az éppen akkor hátrahagyott egypárti szocializmus túlzott kollektívizmusának elvetéséből, de a római jog és az ezen a nyugvó magánjog módszertani individualizmust implicite magában foglaló formulái is ebbe az irányba hajtották az első alkotmánybírósági többség meghatározó tagjait. A feladat tehát az, hogy a túlzott individualizmust elvetve a közösségek funkcióit és feladatait elismerve alakítsuk át az alkotmánybírósági döntési gyakorlatot.

3) További gondot a hazai alkotmánybíráskodásban az jelentette, hogy elszakadva az írott alkotmányi szövegtől és az abban megadott felhatalmazásoktól fokozatosan átalakították magának a demokratikus politikai rendszernek a jellemzőit is, és az állampolgárok milliói által megválasztott törvényhozási többség helyett egyre inkább az alkotmánybírák szabták meg a társadalom legalapvetőbb döntéseit, illetve ezek kereteit. Míg az alkotmánybíráskodás

eszméjéből eredően az alkotmánybírák csak az állami berendezkedés keretei felett őrködhetnek volna, hogy az emberek milliói népszavazásokon és parlamenti választásokon maguk szabják meg a társadalom életét, addig e bírák a felhatalmazásukat kitágító formulák révén egyre inkább ellenőrzésük alá vonták a legkülönbözőbb törvényhozási döntéseket. Ennek jelzésére sokat elárul az a szám, hogy csak az diszkrimináció tilalmának kitágítása az emberi és állampolgári jogokon túl az egész jogrendszerre azt hozta magával, hogy az összes alkotmánybírói döntés kb. egyharmada e tágítás révén jöhetett létre az elmúlt években, és e nélkül a törvényhozó szabadon mérlegelhetett volna az egyes csoportok között a különbségtételek létrehozásánál szociális stb. szempontok alapján. E tágítások révén tehát maga a demokratikus törvényhozás eszméje üresedett ki igen nagy mértékben. De következményeiben ez nemcsak a demokrácia eszméjének csorbulását jelentette - és ezt elméletileg legtöbbször a jogállam demokrácia feletti primátusaként ábrázolták az elmúlt években az ezt támogató hazai közírók -, hanem a flexibilis társadalomvezérlés rugalmasságának elvesztését is. A rövidtávú törvényhozási többség rugalmas szempontjai helyett ugyanis az alkotmánybírói döntések mindig az örökkévalóságnak szólnak, és absztrakt elvei elsiklanak a társadalom rövidtávú változásai és információi felett. Ha az egypárti szocializmus társadalmi korábban a legfőbb vezetők cserélésének lehetetlensége révén évtizedekig lemeredve tengődtek, és ez okozott fejlődési zsákutcát, akkor ma a demokrácia jogállami-alkotmánybírói leváltása és ennek merev döntési elvei révén jöhet létre egy újabb evolúciós zsákutca.

4) Negyedik problémaként azt lehet kiemelni, hogy nemcsak a demokratikus törvényhozás rovására bővítették ki az alkotmánybírák döntési területüket, hanem az egyes jogágak által szabályozott jogok és kötelezettségek vonatkozásában is. A magánjog, a büntetőjog, a munkajog stb. jogelosztását és dogmatikai megoldásait átírva és ezeket alkotmányos jogokká átformálva, lényegében a teljes jogrendszer alkotmányjogiasítását valósítják meg tendenciájukban az első alkotmánybírói többség által kialakított döntési formulák. Ezzel az egyes jogágak tudósai éppúgy elvesztik önállóságukat, mint a demokratikus törvényhozás tagjai is. Ráadásul az egyszerű tételes jogokból alkotmányos jogokká átformált jogok szabályozásai aztán kiesnek a törvényhozás döntési kompetenciájából, és a törvényhozási többség többé már nem tud rendelkezni felettük, hanem csak az alkotmánybírói meghatározásokra ütheti rá formálisan a törvény pecsétjét.

*****

A továbbiakban e problémák részletezésre beemelek a cikkembe az elmúlt hónapokban a különböző alkotmánybírói határozatokhoz írt különvéleményeimből, párhuzamos véleményeimből néhányat. A 2012-es év kezdetétől ugyan új Alaptörvény lépett a régi alkotmány helyébe, de az ebben foglalt alapjogokat a következőkben tárgyalt formulák éppúgy átalakíthatják, amint tették a korábbi alkotmányszöveggel. Így ez a változás nem érinti a következő elemzések érvényességét. A cikk végén még fel szeretném hívni a figyelmet egy eljárásbeli problémára az alkotmánybírói döntéseket illetően, mely a legnagyobb mértékben érinti e döntések elvi alapjainak racionalitását és határozatokat elfogadó testületi többség tudatosságát.

A konkrét alkotmánybírói döntési formulákat tekintve az első alkotmánybírói többség által létrehozott formulák közül a hátrányos hatásúak máig hatóan a következők: A) a diszkrimináció tilalmának kitágítása; B) az emberi méltóság sérthetlenségének átértelmezése, és ebből az általános személyiségi jog létrehozása, majd erre alapozva magánjogi jogosítványok alkotmányos jogokká átformálása, illetve új alkotmányos jogok

létrehozása, melyek éppúgy korlátozzák a törvényhozás szabadságát, mint a jogági jogdogmatika fejlesztését; C) az alkotmányos mulasztások széles körének megállapításával a törvényhozás döntési szabadságának leszűkítése; D) az egyéni adatvédelem terjedelmének extrém kiterjesztésének formulái, melyek a közösségi állami funkciók ellátását sokszor lehetetlenné teszik.

A) A diszkrimináció tilalmának kitérítése

(821/B/2009 AB határozathoz párhuzamos indokolása) A határozat rendelkező részével egyetértek, azonban az indokolás II. részének 1.3. pontjában foglaltakat nem tudom elfogadni.

Ez a pont az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésében foglalt diszkrimináció-tilalomnak az Alkotmánybíróság első korszakában véghezvitt óriási mértékű kibővítését veszi alapul, mely nem fogadható el. A 70/A. § (1) bekezdése ugyanis a jogalkotó által tett különbségtevések fölötti alkotmánybírósági ellenőrzést az állampolgári és emberi jogok vonatkozásában tette lehetővé, és a jogrendszer többi részében a demokratikus törvényhozás szabadságát a különbségek tételére a jogalanyok és jogi tárgyak vonatkozásában természetesen elismerte, hisz a jogalkotás nem más, mint állandó különbségtevések sokasága a szabályozások kapcsán a társadalom egyes kérdéseinek megoldására. Az Alkotmánybíróság azonban az első döntéseinek egyikében, a 9/1990. (IV. 25.) AB határozatban egy olyan utat kezdett bejárni, mely a 70/A. §-ban lefektetett korlátokat fokozatosan eltávolította, és fokról-fokra arra az álláspontra helyezkedett, hogy e §-t összekapcsolva az 54. § (1) bekezdésben foglalt emberi méltóság sérthetlenségével, a teljes jogrendszerre kiterjeszti a különbségtevések ellenőrzését - túl az emberi és állampolgári jogokon is. Ezzel a tágítással az Alkotmány felhatalmazása nélkül a törvényhozás feletti ellenőrzését a legnagyobb módon kiterjesztette, hisz míg eddig csak a jogrendszernek egy kis töredékét tudta a különbségtevések szempontjából vizsgálni, mostantól fogva a teljes jogrendszer feletti ellenőrzést magának vindikálta a különbségtevések megengedettsége vonatkozásában. Ez az önkényes jogkiterjesztés a legnagyobb mértékben sértette a demokratikus törvényhozás döntési szabadságát, de ez később azzal is súlyosbodott, hogy az emberi és állampolgári jogokon túli különbségek ellenőrzésére az alkotmánybírák testülete fokozatosan egy olyan absztrakt mércét állított fel, mely lényegében üres formulákra alapozta az Alkotmánybíróság ellenőrzését.

A teljes jogrendszerre kiterjesztés igényét először tisztán — mind a rendelkező részben mind az indokolásban — a 61/1992 (XI. 20.) AB határozatban mondta ki a testület akkori többsége az emberi méltóság jogára támaszkodva: „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésében megfogalmazott tilalom — amennyiben a különbségtétel sérti az emberi méltósághoz való jogot — kiterjed az egész jogrendszerre” (rendelkező rész). Az indokolásban így pontosítja ezt: „Az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésében foglalt tilalom nem csak az emberi, illetve az alapvető állampolgári jogokra irányadó, hanem e tilalom — amennyiben a különbségtétel sérti az emberi méltósághoz való jogot — kiterjed az egész jogrendszerre, ideértve azokat a jogokat is, amelyek nem tartoznak az emberi jogok, illetőleg az alapvető állampolgári jogok közé”.

Ekkor és ezután még jó ideig esetről-esetre döntötte el, hogy elfogadható-e az emberi és állampolgári jogokon túli területeken az egyes jogszabályi megkülönböztetés, vagy ezzel szemben már alkotmányellenesnek minősíthető az. Ezekben az egyes esetekben az alkotmánybírói elemzések jórészt a megkülönböztetések ésszerűsége, vagy ezzel szemben önkényes jellege megítélésére vonatkoztak, és ez mindig attól függően ítélt meg, hogy pl.

egy gazdasági tárgyú törvényi rendelkezésnél a megítélő alkotmánybírói többség inkább piacpárti, vagy ezzel szemben inkább szociális szempontokat privilegizál. Az ésszerű indok vagy ezzel szemben az önkényesnek minősítés ugyanis mindig csak jogon túli szempontok alapján lehetséges, és ebben általános normatív támpont és döntési alap nem adható meg. Az Alkotmánybíróság általi kompetencia-kiterjesztés így csak azt hozhatta magával, hogy a törvényhozói többség jogon túli szempontjai helyére a néhány fős alkotmánybírói testület jogon túli szempontjai kerülhettek, és ezért az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésben megfogalmazott korláton túllépés különösen súlyosan jön számításba. A sokmillió állampolgári kör megválasztásával legitimált törvényhozói többség szabad mérlegelése helyére egy néhány fős testület szabad mérlegelése került!

Ez a probléma végül a 30/1997. (IV. 29) AB határozatban érte el a csúcspontját, mivel ekkor e határozatban rögzítésre került, hogy az emberi és állampolgári jogokon túli részeken akkor alkotmányellenes egy különbségtétel, ha az önkényesnek és ésszerű indok nélkülinek minősíthető: „Az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlata során ez utóbbi körben akkor ítélte alkotmányellenesnek a jogalanyok közötti megkülönböztetést, ha a jogalkotó önkényesen, ésszerű indok nélkül tett különbséget az azonos szabályozási kör alá vont jogalanyok között” (ABH 1999, 130.). Ebben az absztraktságban már - elszakítva az esetleg korábban még felismerhető ésszerűséget elemző érvelésektől - minden normatív támpontot nélkülöző üres formula vált az alkotmánybírói döntéseket irányító szempontjává, ám ettől kezdve ez a formula vált bevetté az AB döntési gyakorlatában - lásd pl. 261/B/1997. AB határozatot (ABH 1999, 694.), vagy a 792/B/1997. AB határozatot (ABH 1999, 755.), vagy az 1054/1998. AB határozatot (ABH 1999, 703.), stb.

Úgy vélem tehát, hogy szakítani kell a diszkrimináció tilalmának azzal az önkényes kiterjesztésével, melyet az Alkotmánybíróság kezdeti éveiben az akkori alkotmánybírói többség hajtott végre, és hűen a 70/A. § (1) bekezdésben rögzített korlátokhoz az állampolgári és emberi jogokra kell ezt alkalmazni. Csak kitekintésképpen kell megjegyezni, hogy a 2012. január 1.-től hatályba lépő új Alkotmány, az Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdése tartamilag ugyanúgy állapítja meg a diszkrimináció tilalmának a korlátait, mint a jelenleg hatályos Alkotmány 54. § (1) bekezdése, csak emberi és állampolgári jogok helyett az „alapvető jogok” kifejezést használja.

B) Az általános személyiségi jog létrehozása és a jogrendszer alkotmányjogiasítása

(A 998/B/2009 AB határozat párhuzamos indokolása) A határozat rendelkező részével egyetértek, de az indokolásnak az 'általános személyiségi jog' fogalmára alapozását nem tudom elfogadni. Ez a jog nem szerepel az Alkotmányban, és csak a hazai alkotmánybíráskodás kezdetének bizonytalanságai folytán került be az alkotmánybírói gyakorlatba. A 8/1990. (IV. 23.) AB határozat értelmezte tévesen úgy az emberi méltóság sérthetlenségét - mely eredetileg a megaláztatás tilalmát jelentette, és a közvélemény előtt ma is ez a tartalom adja ennek pátoaszát - mint az „általános személyiségi jog” megfogalmazását, majd ennek segítségével egy sor magánjogi jogosítványt mint alkotmányos alapjogot olvasott bele az Alkotmányba. Ezzel a megoldással az egyszerű törvényhozással szabadon alkotható és módosítható tárgyköröket az Alkotmány felhatalmazása nélkül az alkotmánybírák ellenőrzése alá vonta, és ezzel a demokratikus törvényhozás szabadságát önkényesen korlátozta.

Ha az elemzés középpontjába vonjuk a „személy” mellett a „személyiség” fogalmának, majd az általános személyiségi jog eszméjének kialakulását a német jogi területeken – ahonnan ezek átkerültek hozzánk -, akkor röviden a következőket lehet megállapítani.

(A személyiség előtérbe kerülése a személy helyett) Az 1800-as évek végén a Savigny által jogképessegre szűkített személyfelfogás helyett a teljes ember jogba behozatala figyelhető meg, de most már nem az „ember” szóhasználattal, hanem a személyiség (Persönlichkeit) középpontba állításával. Miközben a személy fogalmát az európai jogi gondolkodás a rómaiaktól vette át, még ha csak a státusokra szétosztott formában is, a személyiség ott nem merült fel, és ez az 1700-as évek végi felvilágosodás szóalkotása volt. E szó és tartalmának kialakulása a korábbi „hivatali autoritás” helyén indult meg, amint az ország főembereinek (király és más főméltóságok) addigi hivatalából és származásából eredő méltósága helyére a saját teljesítményének nagyságát kezdték állítani. Értelme, képességei és az ebből létrejövő teljesítményei adják személyi nagyságát, és pl. a porosz Nagy Frigyes ebben az időben mint a királyi személyiség mintája jelent meg a felvilágosodás szellemi közvéleményében, mint a „Nagy” jelző is ezt mutatta. Ez a kezdet vezetett oda, hogy az autoritás helyett a személyiség és ennek foka vált a megítélés mércéjévé, ám míg a „személy” jelző már minden embert megilletett, addig ez egy magasabb értéket mutató jelző volt eleinte. Csak a kivételes ember lehetett személyiség e fogalom elterjedésének kezdetekor, pl. e korszak másik, a személyiség szintjét elérő értékeltje Goethe volt. A korszak szellemi légkörében terjedő fogalmat ezután Kant vezette be az etikájába arra a személyre, aki el tud szakadni a külső természeti kényszerektől, és a szabadságig el tud jutni: „Semmi más, mint a személyiség az, amely az átfogó természet összes mechanizmusaitól független tud lenni, és az érzéki világhoz tartozó személyi részét a személyiség maga alá tudja vetni, miközben ő az intellektuális világhoz tartozik”. Tehát a személy jogi fogalma Kantnál maradt még, de mint a szabadságra való képesség jelzője és értékelője az etikai mérceként már a személyiség lépett be. Ez azonban azt is jelentette, hogy az összes ember és ezek egyenlő mértékű jogban megjelenése még csak egy alsóbb világot jelent, és a felső szférába belépés, illetve vele a szabadság, csak az egyszerű emberek tömegétől elkülönített személyiségek - etikai szintű - kiválóságainál érhető el. Ezzel a felvilágosodás által korábban végrehajtott, minden embernek a személy fogalmába beemelése, és a szabadság mindenki számára deklarációja, kihívás elé került. Ezután évtizedek teltek még el, amíg a jogászok a személyiség etikai fogalmából jogi fogalmat hoztak létre, és csak nyolcvan évvel Kant e műve után 1866-ban jelent meg Georg Carl Neuener könyve „Wesen und Arten der Privatrechtverhältnisse” címmel, amely behozta ezt a jogba a következő módon: „A személyiség joga alatt a személynek azt a jogát értjük, hogy önmaga mint cél lehessen, és mint öncélt tudja magát a világ elé állítani és önmagát megvalósítani” (idézi Hattenahuer Grundbegriffe des Privatrechts 2000,13.p.). A mai német alkotmány híres 2. cikkelye („Recht auf die freie Entfaltung der Persönlichkeit”) ezt tartalmazza, már alkotmányi rangot adva ennek. Neuener ennél a megfogalmazásnál politikai formulákhoz nyúlt vissza, így innen a homályosság és a jog szempontjából nyilvánvaló pontatlanság a megfogalmazásban. Ez a formula lett a személyiségi jog, és eredetileg - még Neuener előtti megfogalmazásban - az 1848-as Paulskirchei Nemzetgyűlés alkotmánytervezetében is szerepelt, de az soha nem lépett hatályba. Így az alkotmányos-politikai szóhasználatban meggyökeresedés után került át a feszebb fogalmakkal dolgozó magánjogba a német jogi területeken, de azóta is ilyen pontatlan maradt, ám ez másrészt meghagyta a formula korábbi alkotmányjogi pátozát.

(Az általános személyiségi jog) Ez a fogalom a személyiségi jog feletti fél évszázados elméleti vita után merült fel Gierkénél az 1890-es évek elején, harcolva a BGB tervezetébe belefoglalásért, ám végül ez nem sikerült. „Személyiségi jogoknak nevezzük azokat a jogokat, melyek alanyuknak a saját személyiségi szférája egy része feletti uralmat biztosítják. E névvel

az ember saját személye feletti jogait nevezik, és ezzel a sajátos tárgyra utalással elhatárolják ezeket az összes többi jogtól. (...) A személyiségi jogok különböznek, mint különös szintű magánjogi jogosítványok a személyiség általános jogától, mely a jogrend egésze által biztosított abban az igényben áll, hogy mindenkor mint személyt ismerjék el” (Gierke, Deutsches Privatrecht 702.p., idézi Hattenhauer 14.p.) Itt tehát a személyiségi jogok sokasága merül fel már Gierkénél, és ezek mellett az általános személyiségi jog mint „a jogi érintkezésekben személyként (személyiségként) elismerésre való igény”. Ennek pontatlanságát érezte Gierke is, és azt írta még, hogy az általános személyiségi jog csak egy szubszidiárius jelleggel bíró jog, és ha a törvények nem biztosítanak jogvédelmet, akkor az általános személyiségi jog ad egy pótlólagos alapot arra, hogy a gyakorlatban a bíróságok a személyiség védelmének új formáját találják meg, erre támaszkodva. Ám a BGB alkotói elvetették ezt, és maradtak Savigny jogképesség fogalmánál ehelyett. (Igaz, a német alkotmánybíróság aztán 1957-ban egy döntésében mégis behozta az általános személyiségi jog fogalmát!) Az 1900-as évek elején mindenesetre Gierkével szemben az volt az uralkodó vélemény, hogy a személy és a személyiség ugyanaz, és a személy fogalmába bevették egyszerűen a személyiséget is, a kanti plusz feltüntetése nélkül. Pl. Eduard Hölder 1905-ben írta ezt: „A személy és a személyiség fogalmát sok szempontból ugyanabban az értelemben használjuk”. Ezzel szemben a svájci Eugen Huber, aki a személyiségi jog nagy híve volt, beemelte a svájci polgári törvénykönyvbe ezt, és a természetes személyekről szóló cím alatt egy külön kezdő szakaszban a „személyiség joga” (*Recht der Persönlichkeit*) áll. De hozzá kell tenni ehhez, hogy gyakorlati haszna nem igazán volt ennek, és az ez alapján kialakított svájci gyakorlat nem tért el a némettől. (A személyi jog részben a „Természetes személyek” címben a jogképességet, a cselekvőképességet, a nagykorúságot, az ítélőképességet, a rokonságot, a sógorságot, a lakóhelyet és a személyiség védelmét helyezte el Huber.)

Az emberi méltóság sérthetlenségének elve és az „általános személyiségi jog” téves azonosítása aztán a magyar alkotmánybíráskodás kezdetén a 8/1990-es AB-döntésben egy korábbi német alkotmánybírói döntés hibás értelmezéséből eredt. A német alkotmányban egy sor konkrétan rögzített szabadságjog szerepel, amelyek különböző oldalról biztosítják az egyén cselekvési és gondolkodási szabadságát. Az alapjogi rész első cikkelyeiben azonban két olyan rendelkezés is található, amelyek általánosságukban túlmennek a konkrét szabadságjogokon. Az említett 1. cikkely az "emberi méltóság sérthetlenségét" rögzíti, a 2. cikkely (1) bekezdése pedig a "személyiség szabad kifejtéséhez való jogot" deklarálja. A német szövetségi alkotmánybíróság 1957-ben az ún. "Elfes-ítéletében" (Wilhelm Elfes ügyében) arra a következtetésre jutott, hogy az utóbbira alapozva, de kiegészítő jelleggel az emberi méltóság sérthetlenségét is ide vonva összekapcsolja a két cikkelyt egy "általános cselekvési szabadságjogban", vagy más elnevezésben „általános személyiségi jogban” (lásd ennek levezetését a német alkotmánybírói döntések gyűjteményében: BVerfGE 65, 1. in: Schwabe: 1988: 38/a). A magyar alkotmánybíróság "általános személyiségi jog" elnevezésben vette át ezt a 8/1990.-es határozatában, és mivel a hazai alkotmányban nem szerepelt a németek számára középponti jelentőségű „személyiség mindenoldalú kifejtéséhez való jog” ezért az általános személyiségi jogot az emberi méltóság sérthetlenségével azonosította, mivel ez megtalálható volt benne. „Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot az ún. „általános személyiségi jog” egyik megfogalmazásának tekinti (...) Az általános személyiségi jog „anyajog”, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra konkrét, nevesített alapjogok egyik sem alkalmazható” (8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42., 44., 45.). Ezzel az átértelmezéssel azonban eltorzította ezt, és annak eredeti tartalmát, a megaláztatás tilalmát eltüntetve egy teljesen más gondolati körbe tolta át. Így pl. ennek egyik következménye lett, hogy az emberi méltóságot egyes esetekben sértő jogszabályi megoldásokat nem a megaláztatás miatt minősítette

alkotmányellenesnek, hanem önálló alkotmányos alapjogokká stilizálta az egyes magánjogi jogosítványokat, és ettől kezdve az eredeti szabályozás szerinti magánjogi házassági jogot, vagy névviselési jogot mint alkotmányos névjogot stb. emelte be az alkotmányos jogok közé. Akinek fontos a demokratikus törvényhozás önállósága, vagy a magánjogi dogmatika és a többi jogági dogmatika eddigi vívmányainak megőrzése, az ezt az alkotmánybíráskodási „imperializmust” nem fogadhatja el.

A 22/1992. (IV. 10.) AB határozatban például az Alkotmánybíróság a katonákra és más fegyveres testület tagjaira fennálló szabályt, hogy házasságkötésükhöz a parancsnokuk előzetes engedélye kellett, az emberi méltóság sérthetlenségének eredeti tartalma szerint ezt mint a *megaláztatás tilalmába ütközőt* minősíthette volna alkotmányellenesnek. Ezzel szemben ez a határozat az általános személyiségi joggá átformált emberi méltóságból egy külön alkotmányos házassági jogot konstruált (I. ABH 1992, 122, 123.), de ugyanígy előtte az 57/1991 AB határozatban egy „vérségi leszármazás kiderítéséhez való jogot” (ABH 1991, 272-279.), majd így került sor az egyszerű magánjogi névjogból egy „alkotmányos névjog” létrehozására az 58/2001 (XII. 7.) AB határozatban (ABH 2001, 527-529.). Az eredetileg „megaláztatás tilalmát” jelentő emberi méltóság azonban ezen az úton olyan tartalmak alkotmányellenessé nyilvánításához is utat nyitott az általános személyiségi joggá átértelmezéssel - és ebből széles terjedelemmel az alkotmányos alapjogok sokaságának létrehozásával -, melyek sokszor semmilyen megaláztatást sem jelentenek, és erre a kiüresített emberi méltóságra hivatkozva az Alkotmánybíróság ellenőrzése alá vonta a különböző jogági szabályozásokat és dogmatikai megoldásokat, illetve ugyanígy a törvényhozó szabadságát mondvacsinált indokokkal korlátozza.

Nem lehet tehát elfogadni az „általános személyiségi jogból” levezetett ’alkotmányos névjog’ korlátait, és e téren a magánjogi szabályozásnak és azt törvénné emelő törvényhozásnak nem lehet gátat szabni „alkotmányos névjog” előírásaival. Ha valamelyik szabályozás aztán pl. megalázó lenne, akkor az emberi méltóság sérthetlenségének eredeti értelmével ezzel szemben fel lehetne lépni, vagy ha más alkotmányos alapjoggal szemben áll, akkor annak alapján, de önálló alkotmányos névjog ezeken túl nem konstruálható.

A jelen esetben ennek az érvelésnek az a következménye, hogy pl. a nemesi címeket és ezek szabad használatát hivatalos névhasználatként vagy éppen ezek megtiltását a törvényhozás szabad döntésére lehet bízni. Ahogy a mostani határozattal az Alkotmánybíróság elismeri, hogy a nemesi címek 1947-es megszüntetése nem tekinthető ma sem alkotmányellenesnek, ugyanúgy ennek másik oldalát is fontos hangsúlyozni: amíg a nemesi címek viselésének esetleges visszaállítása, vagy akár ezek ismételt adományozásának megteremtése nem jelentene plusz jogosítványokat és kiváltságokat az ezekkel nem rendelkezőkkel szemben, addig ez az egyenlőségi jogot sem sértené, így ezen a címen sem kellene tartani az alkotmányellenessé nyilvánítástól.

Egyetértve tehát a határozat rendelkező részével, miszerint a nemesi címek megszüntetéséről szóló 1947. évi IV. törvény vitatott rendelkezései nem alkotmányellenesek, a fenti érvelés arra mutat rá, hogy e téren nagy szabadsága van a törvényhozónak, és akár megszüntetheti, akár vissza is állíthatja a nemesi címek viselését, sőt ezek újbóli adományozásának rendszerét is, amíg ezek nem jelentenek kiváltságokat és plusz jogosítványokat az ezzel nem rendelkezőkkel szemben.

(A 710/B/2010. AB határozathoz feljegyzés) Tartalmilag egyetérttek a határozat érvelésével a kötelező kamarai tagság vonatkozásában, de a határozat döntési alapjaként felhozott, emberi méltóságból levezetett önrendelkezési jog alapjogi konstrukcióját nem tudom elfogadni. Ez a jog nem szerepel az Alkotmányban felsorolt alapjogok között mint a törvényhozó korlátja a

szabályozásainak megalkotásánál, és az Alkotmánybíróság nem teheti meg, hogy önmaga további 'alapjogok' konstruálásával növelje kompetenciáját a törvényhozó rovására. Nyelvpolitikailag persze úgy is meg lehet fogalmazni ezt a hatáskörbővítést, mint az 'állampolgárok további alapjogokkal felruházása' - és ezzel eltakarni az Alkotmánybíróság és a törvényhozás közötti kompetenciaátrendezést az előbbi előnyére és az utóbbi rovására – de ez ne változtat azon, hogy ez szembemegy az Alkotmány által rögzített döntési hatáskörmegoszláson. Az Alkotmánybíróság azonban ezt tette, mikor a '90-es évek eleje óta az emberi méltósághoz való jogból egy sor alkotmányos alapjogot kezdett megkonstruálni.

Ha az emberi méltósághoz való jog eredeti tartalmát kívánjuk közelebbről megadni, akkor a *megaláztatás tilalmát* kell a középpontba tenni. Ettől tért el a hazai alkotmánybíráskodás kialakításának kezdetén a 9/1990 (IV. 25.) AB határozat, és azonosítva ezt a német jogterületen kialakult „általános személyiségi joggal”, ebből különböző alkotmányos jogokat kezdett megkonstruálni. Így keletkezett az „önrendelkezési jog”

C) Az alkotmányos mulasztások kitégítése

(A 482/E/2010. számú határozathoz különvélemény) Egyetértek a többségi határozat rendelkező részének első három pontjával, de a 4. pontot, mely mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet állapít meg, nem tudom elfogadni. Az Alkotmányból nem vezethető le sem az, hogy A) az államnak akármilyen módon garanciaalapot kellene létrehoznia arra az esetre, ha a piaci feltételekkel (bár jogszabályi előírás alapján) szerződő magánfelek jogviszonyában olyan események következnek be, melyek ezen szerződő felek némelyikére nézve érdeksérelmet (pl. anyagi veszteséget) jelentenek, sem az, hogy B) amennyiben az állam – saját belátása alapján – mégis létrehoz ilyen garanciaalapot, akkor azt nemcsak a jövőre nézve, hanem visszaható hatállyal is meg kellene tennie. A biztosítottak veszélyközösségének tagjaira utólag nem lehet visszaható hatállyal többlet-tőkekötelezettséget telepíteni. Megítélésem szerint épp azáltal sérülne az Alkotmány 2. §-ban foglalt, jogállamiság részét képező jogbiztonság, ha a jogalkotó visszamenőlegesen is előírná a magánjogi alapokon létrejött kockázatközösség tagjaira azt a kötelezettséget, hogy más piaci szereplők (magánjogi szerződések alanyai) hibás döntéseinek a következményeit ne ők (a hibás piaci döntéseket hozók), hanem az összes piaci szereplő viselje. Úgy gondolom, hogy a magánjogi szerződéses viszonyokba történt állami beavatkozás A) sem azáltal nem idézett elő alkotmányellenes mulasztást (és nem fosztotta meg az állampolgárok semmilyen csoportját alkotmányos jogai érvényesítésének lehetőségétől), hogy az állam szerződéskötési kötelezettséget írt elő a gépjármű-üzembentartók részére (mivel a piac megfelelő működéséhez szükséges feltételeket biztosította, és az alkotmányos jogok érvényesítésének a lehetősége is – hasonlóan a többi magánjogi jogviszonyhoz – mindenki számára adott volt, pl. bármely károsult követelhetette és követelheti kárát közvetlenül a károkozótól, a – potenciális – károkozók pedig tisztában kellett, hogy legyenek azzal, hogy amennyiben egyesületi biztosító tagjai lesznek, az alacsonyabb biztosítási díjakért cserébe nagyobb kockázatot vállalnak); sem pedig B) azáltal, hogy nem ex tunc, csak ex nunc rendelkezett a Kártalanítási Alap létrehozásáról.

A fentiek mellett fontosnak látom kiemelni, hogy az Alkotmányba foglalt alkotmányos alapelvekből és alapjogokból további alkotmányos követelmények levonását és ezek lehetséges körének bővítését csak nagy körültekintéssel és önmérséklettel szabad megtennie az Alkotmánybíróságnak, mert az alkotmányos mulasztások megállapítása a legtöbb esetben e követelmények folytán jön létre. Látni kell, hogy az alkotmányos követelmények rögzítése - szemben a magánjogi dogmatika piacialapú körülmények bizonytalanságait és változtatásait

megengedő, rövidtávú esethez közelebb szemléletmódjával – a hosszú távú, vagy akár az örökkévalóságra tekintettel levont elvek és érvek merevségét tartalmazza. Így minél extenzívebb módon történik meg e követelmények levonása, és ennek megfelelően a törvényhozó ezekhez kötése az egyes területek szabályozásánál, annál inkább lemerevíti a társadalom reakcióképességét. De ugyanígy, ha a jogági dogmatikák és szemléletmódok helyett az alkotmányos követelmények extenzív levonása határozza meg a társadalomban felmerült gondok megoldását nagyon szélesen, akkor a politikai demokrácia rövidebb távú reakciói és ennek alapot adó tanulási mechanizmusai is szükségtelen korlátozás alá esnek, hisz míg a jogági dogmatikai megoldások és szemléletmódok választásában szabad keze van törvényhozónak, addig az alkotmányos követelmények széles körének létrehozása az Alkotmánybíróság által egyben a törvényhozó gúzsba kötését is jelenti. Ez pedig ismét a lemerevítést fokozza a társadalom szervezésében és az állandóan felbukkanó tömeges problémák törvényhozói orvoslásában. E lemerevítés ellenére bizonyos szűk körben, amikor ténylegesen kardinális elv lényegének megsértése merül fel, szükség van az alkotmányos követelmények kibontására még az alkotmányos szövegen túl is, ám ez a - a társadalmi vezetés rugalmasságának szempontjából – „szükséges rossz” mindig mint „*ultima ratio*” szerepelhet csak. Az Alkotmánybíróságnak mindig azt kell mérlegelni, hogy a társadalom szervezésének és irányításának más mechanizmusai nem biztosítanak-e jobb hatást az adott cél elérésére, mint az alkotmányos elvekből dedukált alkotmányos követelmények, melyekre a létrehozásuk után egy sor területen hosszú-hosszú ideig kénytelenek lesznek figyelni a törvényhozók az egyes szabályok kialakításánál.

A jelen esetben így szem előtt kell tartani, hogy a kötelező felelősség biztosítás piacán a MÁV ÁBE 2008-as csődje egy viharos átrendeződést indított meg, és a közvélemény által most már észlelt kockázati elem az egyesületi biztosítási formák esetében a nagyobb tőkeerővel rendelkező részvénytárságok felé vitte el a biztosítottak százezreit. De ugyanígy a szavazatokon orientálódó politikai demokrácia tanulási mechanizmusai is átállíthatják egyes pártok választási programját, és amennyiben e csödnél százezret meghaladó károsult véli a szabályozást hibásnak, vehetik fel e pártok törvényhozási céljaik közé e szabályok megváltoztatását a versengő politika logikáját követve. Vagyis e problémákra az Alkotmánybíróság által nyújtható orvoslás mellett - és az alkotmányos követelmények széleskörű levonása helyett - még két alternatív orvoslási mód és mechanizmusai léteznek, és így a társadalom lemerevítését is magával hozó kiterjesztő alkotmányos követelményi utat csak végső esetben szabad igénybe venni, amennyiben azok nem tudják az orvoslást biztosítani. Az alkotmányos szabályok szintjén való szabályozást és társadalmi probléma-kezelést tehát bizonyos fokig úgy kell tekinteni mint a büntetőjog és a többi jogág szabályozása közötti viszonyt, és csak mint *ultima ratio*-t kell bevetni ezek elégtelensége esetén.

D) Az egyéni adatvédelem ultraindividualizmusa ellen

(A 53/B/2009. számú határozathoz feljegyzés) Nem értek egyet a többségi határozatnak a 1997. évi XLVII. törvény 22.§ (4) bekezdését megsemmisítő döntésével, mely az adatvédelemre az 1990-es évek elején kialakított információs önrendelkezési jogot létrehozó AB-határozatokra alapozásával történt. Ezek a határozatok (lásd különösen a 20/1990-es, a 15/1991-es, a 29/1994-es, a 46/1995 (VI. 30.), a 74/2009-es AB határozatokat) ugyanis

túlzottan az individualista jogfelfogás alapján állva eltekintettek az állampolgárok közösségi létének funkcióitól, és az ezek ellátását végző állam tevékenységének szükségleteitől. A 15/1991-es AB-határozat által létrehozott információs önrendelkezési jog a személyes adatok védelme kapcsán elfogadhatatlanul háttérbe tolta az állam működéséhez szükséges adatok gyűjtésének fontosságát. Olyan formulákat mondott ki a személyes adatok védelme kapcsán, melyek a közösségben élő individuumot izoláltan fogták fel, és ezzel a közösség szerveződését csak korlátozottan tették lehetővé. Miközben még ma is egyet lehet érteni a határozattal a létrehozása idején fő problémát jelentő univerzális személyi szám megsemmisítését és az állami adatgyűjtés, illetve továbbítás ágazati szintre korlátozását kimondó téziseit illetően, a határozat formulái túlmentek ezen, és a demokratikus állam működéséhez szükséges adatok folyamatos gyűjtését is megtiltották a túlzott individualista jogfelfogás alapján.

A közösségben élő egyén számára a közösség fennmaradásának funkciói és ezek ellátása elsődleges fontosságú, így adatainak közösség rendelkezésére bocsátása legalább olyan fontos, mint bizonyos intim adatainak a szélesebb hozzáféréstől való elrejtése. Ez a kétoldalú tartalom azonban nem teszi lehetővé, hogy a személyes adatok egészét mintegy a magántulajdon mintájára konstruáljuk meg, és így a közösség részéről az adatokhoz hozzáférést is mint „lopást” fogjuk fel, mely ellen az egyén abszolút védelmet kell, hogy élvezzen. A 15/1991 Ab-határozat pedig egy ilyen formulával alkotta meg az „információs önrendelkezési jogot” a személyes adatok védelméhez való jog eltúlzásával: „Az Alkotmány 59. §-ában biztosított személyes adatok védelméhez való jognak eszerint az a tartalma, hogy mindenki maga rendelkezik személyes adatainak feltárásáról és felhasználásáról. Személyes adatot felvenni és felhasználni tehát általában csakis az érintett beleegyezésével szabad; mindenki számára követhetővé és ellenőrizhetővé kell tenni az adatfeldolgozás egész útját, vagyis mindenkinek joga van tudni, ki, hol, mikor, milyen célra használja fel az ő személyes adatát” (ABH, 1991,4-41.). Ez a megfogalmazás a személyes adathoz hozzáférést az átfogó közösség szervezése céljából az állami közösség számára is csak „kisajátítás” formájában enged meg kivételesen, mint az a magántulajdon esetén szokásos: „Kivételesen törvény elrendelheti személyes adat kötelező kiszolgáltatását, és előírhatja a felhasználás módját is. Az ilyen törvény korlátozza az információs önrendelkezés alapvető jogát, és akkor alkotmányos, ha megfelel az Alkotmány 8. §-ában megkövetelt feltételeknek” (ABH, 1991 41.). Ez a magántulajdon-szerű abszolút korlát a személyi adatok védelméhez megfelelő lehet a magánfelek és magánszervezetek egymás közötti viszonyában, noha például az Egyesült Államokban ebben a dimenzióban is jóval kisebb a privátautonómiához való jog terjedelme, így pl. a bírói eljárások peres feleinek adatai a teljes nyilvánosság előtt semmilyen védelmet nem kapnak azzal az indokolással, hogy aki perlésével kilép magánszférájából, annak adatai már bárki által megismerhető és terjeszthető (lásd Felix Wittern: *Das Verhältnis von Right to Privacy und Persönlichkeitsrecht zu Freiheit der Massenmedien* (Dissertation, Universität Hamburg, 2004, 245-249.)

Az egyik fő problémát tehát az jelenti, hogy az információs önrendelkezési jog formulái nem differenciálnak a személyi adatok gyűjtésénél és kezelésénél az állami szervek és a nagy magánszervezetek között, és ugyanazt a mércét alkalmazzák mindkét irányban. Ezzel szemben kell kiemelni, hogy az állami szervek demokratikus ellenőrzés alatt állnak, és a közösségi funkciókat szervezik, míg a magánszervezetek profitmotívumok és más partikulárisabb célok és érdekek alapján tevékenykednek, így míg az állami szervek esetén az adatgyűjtés és -kezelés célhoz kötöttsége lazábban is elfogadható, a nagy magánszervezetek esetén ez szigorúbban ellenőrizhető.

Másik gondot az jelenti, hogy a személyi adatok tárolásában és kezelésében az egyes állami szervek között is differenciálni kellene, hisz például az egészségügyben az adatok tárolása és kezelése az egészségügyi szektor szervezéséhez és jövőbeni alakításának tervezéséhez tágabban is megengedhető, mint az állam erőszakszervezetei esetében, és még lehetne sorolni a differenciált megközelítés szükségességét az egyes állami szektorok között az individuális személyi adatok védelme tekintetében.

Az Alkotmánybíróságnak végig kell gondolni az elmúlt húsz év tapasztalatai fényében, hogy a '90-s évek elejének túlzott individualista jogfelfogása után miképpen veszi figyelembe az állami közösségi szerveződés alkotmányos érdekeit és értékeit, és ehhez igazítja az adatvédelem és a személyes adatok védelmének alkotmányos kereteit. Ezt a revíziót annál is inkább meg kell tennie, mert az új Alaptörvény az alapjogok korlátozásának lehetőségét a más alapjogokra tekintet mellett a közösség alkotmányos értékeire is kimondta: „Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeg tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható” (I. cikk (3) bek. második mondata.)

Összességében tehát a különvéleményeimben és párhuzamos véleményeimben fogalt javaslataim az alkotmánybírósági döntések elvi alapjainak átalakítására három irányba tolnák el a kialakult állapotokhoz képest e szerv munkáját: *a demokrácia védelme felé, a társadalmi közösség tisztelete felé és a jog belső dogmatikájának megóvása felé.* Részletesebben: 1) Ragaszkodva az Alaptörvény szövegében adott felhatalmazáshoz tágabban engednék kibontakozni a mindenkor demokratikus törvényhozási többség döntési szabadságát. 2) Az alkotmányos alapjogok és alapelvek eddigi extrém módon individualista értelmezése helyett a társadalmi közösség harmóniájára figyelve csak a közösségek fennállásának értékeibe befogottan engednék kibontakozni az egyének autonómiáját, és ezzel az egész európai civilizáció zsákutcájával fenyegető társadalmi állapotok ellen használnák fel az Alaptörvény értékeit. 3) Végül a jog belsejére tekintve javaslataim a jogrendszer eddigi totális alkotmányjogiasítására törekvése helyett tágabban hagynának teret továbbra is az egyes jogágak belső jogdogmatikájának és az általuk kialakított szabályozásoknak és jogi érveléseknek.

*****

Lezárásként ki kell térni még egy eljárási problémára az alkotmánybírósági döntések létrehozatalánál, mely az e döntésekben rejlő elvi-általános normák és megállapítások racionalitását és tudatosságát nagymértékben gyengítette az eddigiekben. Az alkotmánybírósági döntéseknek ugyanis két rétege van azáltal, hogy a legtöbb esetben egy konkrét probléma veti fel a döntést, ám ennek eldöntése kapcsán elvi-általános normákat és alkotmányértelmező megállapításokat is lefektet a határozat. Azt lehet mondani, hogy bár a konkrét probléma és annak mikénti eldöntése uralja mindig a politikai közvéleményt és az ezzel foglalkozó médiahíradásokat az alkotmánybírósági döntésre várva, de az egész alkotmánybíráskodást tekintve a határozatok második rétege, az elvi-általános normatívák lefektetése az igazán fontos. A határozatoknak a konkrét problémára és ennek eldöntésére adott válaszára néhány hónap múlva már alig emlékeznek - és ez mint precedens alkalmazása is csak évenként vagy többévenként egyszer-egyszer merülhet fel -, de az ennek kapcsán lefektetett elvi-általános támpontok és megállapítások az egész alkotmányosság értelmét a legmélyebben meghatározzák, és a későbbi döntések százait és ezreit meghatározzák – ahogy az előbb elemzett döntési formuláknál látható volt. A Sólyom László által „láthatatlan

alkotmánynak” nevezett normatív rendszert a határozatoknak ez a második, elvi-általános rétege hozza létre.

A határozatoknak ez a belső kettőssége és a két réteg eltérő fontossága azonban csak eltorzultan tud jelentkezni abban a döntési mechanizmusban, mely az elmúlt évtizedekben kialakult a alkotmánybíróságnál. Ez a döntési mechanizmus ugyanis igen nagy mértékben a konkrét probléma eldöntését tolja az előtérbe, és az egyes előadó bírák döntési tervezetében lévő esetleges az elvi-általános normatívák és megállapítások legfeljebb csak ez iránt érzékenyebb bírák unszolására kerülnek némi érintésre a vitákban, de szisztematikusan háttérbe vannak szorítva. Ám ha egyszer benne maradnak a végső, elfogadott határozatban, akkor a jövőben rövid időn belül a középpontba emelkedhet egy-egy ilyen elvi-általános norma, megállapítás anélkül, hogy tényleg e körül forgott volna az testületi vita. Saját tapasztalataim szerint a határozatok két rétege közötti viszony úgy alakul a döntések feletti vitában, hogy az idő kb. kilencven százalékában a konkrét megoldások körül folyik a vita, míg az elvi-általános normatívák és álláspontok vitatása legfeljebb az idő öt-tíz százalékát kapja, az is csak néhány bíró között érdeklődést kicsiholva. Ha tehát egy-egy előadó bíró – és különösen a döntési tervezet szövegét készítő munkatársa – ambicionálja a tervezetben alapvető elvi-általános normatívák és megállapítások belefoglalását, és az adott alkotmánybíró döntésszociológiailag a testület többségének bizalmát általánosságban bírja, e megállapítások szinte vita nélkül válnak a végső határozat részévé, és a többség legtöbbször át sem látja ezek horderejét. *A „láthatatlan alkotmány” tehát a döntési eljárás sajátossága miatt igen nagy mértékben „észrevétlen alkotmány”, a testület tagjai többségének a konkrét problémára figyelése miatt nem észlelten létrehozott normarendszer.*

Ez a döntéshozatali probléma a következőkben csak növekedhet azzal, hogy az alkotmánybíráskodás legnagyobb munkaterhet jelentő feladatává az idén januártól az új Alaptörvény szabályozása szerint a rendes bíróságok ítéleteinek felülvizsgálata válik. (A tapasztalatok szerint az ilyen jogkörrel rendelkező alkotmánybíróságoknál a környező országokban ez a munkateher az összes döntés 90-95%-t teszi ki!) Így az esethez tapadó, konkrét alkotmányossági problémák még inkább az alkotmánybírói döntések középpontjába kerülnek, és az elvi-általános normatívák, megállapítások szisztematikus végiggondolásának hiánya a jelenleginél is kínzóbbá válhat. Szakítani kell tehát az eddigi eljárással, és a határozatok belső két rétegének és az elvi-általános réteg fokozott fontosságának megfelelően külön kell választani ennek vitáját, illetve a konkrét eset körülményeinek vitáját. Csak így lehetséges, hogy az elvi-általános alkotmányi normatívák és megállapítások határozatokba kerülése megfelelő mérlegeléssel történjen meg. Javaslom tehát, hogy tegyük kötelezővé az Alkotmánybíróság munkájában az előadó bírók és munkatársaik felé, hogy a konkrét döntés körülményeit meghaladó elvi-általános normatívák és megállapítások szövegrészeit mindig külön feltüntetve szerepeltessék a tervezetben (pl. egy eltérő színű háttért e szövegrész mögé téve), hogy a többi bíró (és munkatársaik) számára evidens legyen a határozatok két rétegének eltérése, és az elvi-általános részek kiugorjanak. E mellett a tervezetek mindenkor vitájában az első szakaszban elkülönítve mindig az ilyen elvi-általános részek kerüljenek megvitatásra, és csak ha ezek felett megállapodás jött létre induljon meg az eset konkrét körülményeinek vitája. Csak ez az eljárásbeli változtatás adhat igazi legitimitást az alkotmánybírói döntések hosszú távú elvi alapjainak és az Alaptörvényt konkretizáló normatíváknak és alkotmányi értékeléseknek, megállapításoknak. E nélkül csak az eddigi „észrevétlen” alkotmányozás folytatódhatna, melyben a testület többségének tudatos átlátása nélkül egy-két alkotmánybíró és koncepciózusabb munkatársa igazi kontroll nélkül tudta alakítani a „láthatatlan alkotmányt”.

